

עומקא דפרשה

המחבר לחברותא או שיעור
קובעי
עיתים

קדימה לראשון בתור

שער הציון

קול התור

שמירה על התור

זכות הממתין בתור

קדימה בין שבנים

פר' דברים - בענייני תור וזכות קדימה

בס"ד ערב ש"ק ח' מנחם אב תשפ"ה
שנה י"ח

זכויות הממתין בתור

הרב מאיר זילברמן

תור ללקוח או למצרך. פעמים לאחר שממתנין בתור נזכרים כי לא לקחו מצרך מסוים ויש לדון אם הגון להוסיף כעת, האם תפיסת התור תלויה באדם הממתין או במצרכים שהמתנין. יותר מכן יש שכדי לחסוך את זמן ההמתנה בתור, מיד כשנכנסין לחנות כבר תופסים תור בהעמדת עגלת קניות סמוך לקופאי, ואח"כ מתחילים לאסוף את המצרכים. ולכאן יש להוכיח ממ"ש הגר"ב בס' כוכבי אור סי' ד על סדר הנהגת המשפט ביום הדין מנהג העולם במקום אשר יתאספו עם רב כמו בחצר בית הנתיבות וכל אחד רוצה למהר להשיג חפצו תחילה הושם חוק ומנהג כי המקדים לבא ישיג מטרותו תחילה כן המקדים להתכונן למשפט מר"ח אלול יעבור בדין לפני המאחר לשו. והמשפט כולל מעשים אשר יעשה לאחר זמן הכנתו. ועוד יל"ב מ"ש שם כי סדר הקדימה אינו תלוי רק בהקדמה לבוא כי יש מי שימצא חן בעיני השי"ת ויקדימו או גבור בזכויות שבידיו ומלך נכנס תחילה אף כי הושם חוק ומנהג כי הקודם נכנס תחילה.

זכות קדימה לפריט אחד. לפעמים מגיע לקוח וטענתו שברצונו לרכוש מצרך בודד ומבקש להקדימו לפני לקוח הבא עם עגלה עמוסה במצרכים רבים. ולכאן יש להוכיח ממ"ש הרדב"ז בפ"כ מסנהדרין י' ע"ד הגמ' סנהדרין דף ח. להקדים מי שבא תחילה ואפ"ל דין פרוטה. מסתברא לי אם דין הפרוטה צריך עיון ומתון ודין מאה פשוט אין ראוי לענות אותו מפני דין הפרוטה. משמע דנכון להקדים את הלוקח פריט בודד. אך לפי"ז יל"ב אי ה"נ כאשר האחד קונה עשרים מצרכים והשני רק עשרה האם נקדים את המועט אף שאיחר לבא. [ושמא י"ל הטעם האחד בא לדין והשני מבקש רק מראה מקום וכאילו תור למטרה שונה. משא"כ בלקוחות]

פתיחת קופה נוספת. יש ולאחר המתנה מרובה פותחים קופה נוספת, האם סדר תור הקודם ממשיך או כל הקודם זוכה. כיו"ב כאשר רבים ממתנים לאוטובוס ולבסוף אין מקום לכל הממתנין לעלות האם המקדים זוכה. ולכאן יש להשוות למש"כ הסמ"ע והנתי"מ בס"י טו להוכיח מדברי הריטב"א בכתובות דף קו. דדין קדימה בדין אינו לפי מי שהגיע לבי"ד תחילה רק לאחר שעומד לפני הדיין. וה"נ הממתין לפני בא האוטובוס או הקופאי אינו קודם.

אלא דיל"ב מהי סיבת קדימת הממתין תחילה. ובאילה"ש (דברים א' יז) כתב בשם החזו"א שהמקדים את הממתנין לפניו פורץ גדרו של עולם. ולכאן משמע מדבריו דאינו רק הנהגה ישרה או מנהג טוב אלא יש זכות למקדים והלא פורץ גדרו כנכנס לתוך של חברו. דלא אמר מדין מה דעלך שני לחברך לא תעביד אלא עדיפא מיני'. וע"כ גם אם הקודם אינו בכלל רעך יש להקדימו מדינא. ומקור לדברי החזו"א י"ל מדתנן במס' פאה פ"ה ו' מי שאינו מניח את העניים ללקוט או שהוא מניח אחד ואחד לא הרי זה גוזל את העניים ועליו נאמר אל תסג גבול עולם. הרי אע"פ שעדיין לא זכה העני במתנות מיקרי גזל. והמסייע כפורץ גבול. זכר ואסמכתא לדבר הוא קנין סיטומתא אשר מנהג העולם יוצר חלות קנין וכע"ש הרשב"א ב"מ דף עד.

ועוד יש להוכיח ממ"ש בקידושין ג. מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חברו בחלוקת הקדשים והיו קורין אותו בן חמצן עד יום מותו. וצ"ב מדוע על חלקו מיקרי חמצן הרי זה שלו. ובהג' ברוך טעם מק' וכי אין תשובה לחמסן ואפ"ל גזלן ניתק לעשה והשיב את הגזילה. ובח"י מהר"י בירב כתב דלא חטף הקדשים מידי חברו אלא נטלו לפני בואו לידיו. ויל"ב דהרי אין לכהן בעלות בחלקו וכמ"ש תוס' בדף נב: דמה"ט מקדש בחלקו אינה מקוד' דהוי ממון גבוה ואין לכהן בעלות ואין לו אפ"ל זכות של טובת הנאה ומדוע מיקרי חמסן. אך אי נימא דזמן ההמתנה בתור יוצר זכות קדימה וכאשר החוטף נטל חלקו הפסיד לו זמנו וע"ז אין תשלומין לעולם. וגם את חלקו נטל לפני תורו ונקרא עם ע"ז חמצן. וכ"מ ממ"ש דקרי' לי חמצן עשה"כ אשרו חמוץ ובגמ' סנהדרין דף לה. דדרשו המקרא על דיין המחמץ דינו בהשהיית זמן.

ומכאן יש לפשוט הספקות כי עני המקדים ללקוט זוכה גם

המשך בעמ' 4

חיוב השמירה על התור

הרב שמחה יונה קליין - אב"ד 'היכל המשפט' לונדון

מה שנוהגים בכל מקום שמקדימים לבוא ותופסים תור, וכל הקודם לבוא, הוא קודם לקבלת השירות, כגון במרפאה או בבנק וכיוצא בו, אע"פ שאין לזה משמעות וחלות לפי ההלכה, ואין למי שבא תחילה שום זכות מעיקר הדין להיות קודם תחילה. מ"מ יש לומר שתקופו כמנהג הנובע מכח תקנה והסכמה ציבורית כדי שלא יבואו להתקוטט, ודינו ככל שאר הסכמות ותקנות בסדרי החברה וטובתה.

והנה בשו"ע חו"מ סי' טו א נפסק צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחילה. אבל צריך להקדים דין של ת"ח אפילו בא לבסוף. ובסמ"ע סק"א שם כתב דלא בביאה לבית דין תחילה תליא מילתא, אלא משעה שהעמיד עצמו לפני הדיין, והדיין הכין את עצמו לשמוע טענתו, זהו נקרא בא לפניו תחילה, והוא קודם להבא מאוחר ממנו לפני הדיין. והעתיק דבריו גם בנה"מ שם. כלומר דע"פ ההלכה אין הדיין חייב לדון תחילה את מי שנכנס ראשון למושב בית הדין, ובחשוקי חמד סנהדרין ח א כ' שמקור הענין ממה שדרשו בגמ' (שם) מקרא דכקטן כגדול תשמעון לאקדומיה. ופרש"י שאם בא לפניך דין של פרוטה, וחזר ובא דין אחר של מנה, הקודם לפניך - הקדם לחתוך. אך יש לדחות דשם אין הפירוש שחייב הדיין לחתוך תחילה דינו של מי שבא ראשון לבי"ד, אלא רק באופן שכבר התחיל לשמוע טענת דין אחד לא יעזבנו אפילו כשהדין השני יותר חשוב, והוי כעין הדין דאין מעבירין על המצוות, שלא יעזוב מיוד את הדין שכבר מתעסק בו, אבל לכתחילה רשאי הדיין לבחור לעצמו לדון תחילה באיזה דין שירצה, גם אם בא לבי"ד מאוחר יותר.

ולפי"ז אפילו נאמר שדין זה נאמר גם בשאר נותני שירות, כגון חולים שבאים לרופא, מ"מ לא נוכל ללמוד מזה שכל הקודם לבא למרפאה שצריך הרופא לקבלו ראשון, אלא הרופא רשאי להקדים את מי שיחפוץ, ורק אחר שכבר הכין עצמו לקבל חולה זה, אינו רשאי לעזוב ולהתחיל לטפל בחולה אחר. מה גם שנראה שעצם הענין שנתחדש בדין שלאחר שהכין עצמו לדון דין אחד לא יעזבנו כדי לדון בדין השני, הוא דין בבי"ד ולא ברור שיש ללמוד ממנו לשאר נותני שירות, שלאחר שהתחיל עם אחד לא יעזבנו כדי לטפל באחר, דדילמא הוא דין שנתחדש דוקא במצות הדיינים.

א"כ נראה דמה שנוהגים בכל מקום וענין שמקדימים לבוא ותופסים תור, וכל הקודם לבא קודם לקבל השירות, אין לזה משמעות וחלות לפי ההלכה, ואין למי שבא תחילה שום זכות להיות קודם תחילה. וכל ענין קביעה לפי התור הוא רק ענין הנובע מכח תקנה והסכמה ציבורית שלא יבואו להתקוטט, ודינו ככל שאר הסכמות ותקנות בסדרי חברה וטובתה, אשר חלים גם כאשר מבחינת ההלכה אין לזה אחיזה, כמבואר בפוסקים בכ"מ. וכך מבואר בספר אור ישראל (כוכבי אור עמ' עב, הביאו בחשו"ח שם) שהתור הוא מנהג בני אדם. שמנהג העולם במקום אשר יתאספו המון אדם רב כמו תחנת רכבת, אשר יבואו המון אדם רב, לבקש כרטיסי נסיעה, כל אחד רוצה למהר ולהשיג חפצו בתחילה, הנה הושם לחוק ולמנהג קבוע, כי כל מי אשר מקדים לבוא, הוא ישיג מטרותיו תחילה. ועל כן למען שמור על הסדר, יעמדו כל הבאים בשורה זה אחר זה, למען אשר כל המקדים לבוא, יזכה להיות ראשון. ומשו"כ גם התופס תור עבור חברו תלוי במנהג המקום, כך שמעתי **מהגר"ש אלישיב** זצ"ל, שאם באותו מקום המנהג שתופסים תור על ידי אחר, אז הולכין אחר המנהג.

ונראה לבאר שיסוד המנהג בנוי על מה שנתחדש במצות "בצדק תשפוט עמיתך", שפירש המאירי (סנהדרין לב ב) וז"ל יש דברים שאין מדת הדין שולטת בהם, ואתה צריך לחזר בהם אחר מה שראוי יותר ולהכריע את האחד למה שאין מדת הדין מחייבתו דרך פשרה ומדה מעולה, והוא שאמרו כתוב אחד אומר בצדק תשפוט עמיתך וכתוב אחד אומר צדק צדק תרדף כאן לדין כאן לפשרה עכ"ל. וכמו כן יש לומר שתפיסת תור היא כעין פשרה, שצריך לחזר אחר מה שראוי יותר ולהכריע את האחד למה שאין

המשך בעמ' 4

בבנינים שעל צלע ההר, נוצרים "חללים". יל"ע במקרה בו לשני שכנים בבניין יש גישה לחלל שמתאים רק לאחד, ומעוניינים להשתמש בו. האחד זקוק להוסיף חדר, כיון שסובל מצפיפות גדולה בביתו, ואילו השני צריך חדר "להרווחה". השאלה, האם יש להתחשב בנחיצות, או שמא כיון שזכותם שווה, יעשו גורל.

איתא בברייתא בסנהדרין (דף לב ע"ב, עפרש"י), צדק צדק תרדוף, אחד לדין ואחד לפשרה וכו'. שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זב"ז, אם עוברות שתינה, שתינה טובעות, בזא"ז (משתלך אחת אל היבשה עד שתעבור חבירתה, ואח"כ תעבור היא), שתינה עוברות וכו'. הא כיצד (=מי יעבור ראשון), טעונה ושאנה טעונה, תידחה שאינה טעונה מפני טעונה (=שיש לה צורך דחוף יותר). קרובה (לעירה) ושאנה קרובה, תידחה קרובה מפני שאינה קרובה. היו שתינה קרובות, שתינה רחוקות, הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכן (לאחת ותידחה) זו לזו. עכ"ל. הרי שמתחשבים במי שקשה לו יותר להתעכב, או שנצרך יותר, והוא יקדים. וכ"פ הרמב"ם (הל' רוצח ושה"נ פ"ג ה"א-יב) והשו"ע (ח"מ סי' ערב סע' יג-יד).

והנה, מהמאירי (שם) נראה שאין זה דין דאורייתא, אלא "דרך פשרה ומידה מעולה", כיון שנצטוונו מהתורה לחתור אחר הצדק והיושר. וכיו"ב כתב הנצי"ב במרו"ש (קידושין דף לא ע"א ד"ה מבין), שאין זה עומק הדין, מכ"מ כיון שזכותם שווה ואחד מוכרח להידחות, בכלל צדק של פשרה לתפוס הרע במיעוט. עכ"ל. וכ"מ במש"ח (דברים, פר' שופטים עה"פ "צדק צדק תרדוף"). ואילו במשנת רבי אהרן (הל' שכנים עמ' כ) כתב, שזהו לימוד מהפסוק 'צדק צדק תרדוף', שלמרות שיש שיוויון בזכות, מ"מ כיון דשניהם אינם יכולים לעבור, ובהכרח שהאחד יחזור, חייב הקרוב לחזור, שטרחתו מועטת. עכ"ל. וכיו"ב בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' ח).

נידון זה קיים בסוגיית חולין (דף פב א) לגבי דין "אותו ואת בנו", כששני בני"א קנו בהמות, האחד קנה פרה והשני קנה את בנה, ושניהם רוצים לשחוט בהקדם, הדין הוא שהקודם לקנייה הוא הקודם לשחיטה, והשני ישחט למחרת. רש"י (שם ד"ה לענין דינא) כתב וז"ל, אם באו לב"ד, שבא האחד לשחוט וחבירו אומר אני צריך יותר ממך, אנו אומרים להם הלוקח ראשון ישחוט, שע"מ כן לקח וכו'. עכ"ל. הרי שהקונה ראשון ישחט ראשון, כשזקוק לכך, למרות שהשני זקוק יותר.

התבו"ש (סי' ט"ז סק"ט), חידש עפ"י שרק כששניהם זקוקים לשחוט בהקדם, ולאחד נחוץ יותר, אין מתחשבים בנחיצותו כשהשני קדם לו, אבל אם לזה שקדם, אין נחיצות, דוחין אותו מדין כופין עמ"ס.

התבו"ש הקשה מהברייתא דלעיל, צדק צדק תרדוף וכו', טעונה ושאנה טעונה, נדחה שאינה טעונה מפני הטעונה וכו'. עכ"ל. משמע שלמרות שגם לזו שאינה טעונה יש הפסד מועט, כיכל זאת דוחים אותה, א"כ מדוע לגבי או"ב, בהפסד מועט אינו נדחה. וענה, שלקונה הראשון, אמנם יש "חיסרון", שיהיה לו רק הפסד מועט ביחס לשני, אבל לעו"ז יש לו יתרון, שהוא קנה ראשון, לכן אין לדחותו. אבל בשתי ספינות שהגיעו יחד למקום המעבר הצר, אין יתרון קדימה, לאחד על השני, אבל הפסד האחד מועט ביחס לשני, לכן החיסרון מהוה סיבה לכפות על הראשון, שהפסדו מועט, לוותר לשני, שהפסדו מרובה. לפ"ז הברייתא בענין שתי ספינות, שהטעונה קודמת, מיירי רק כששתיהן הגיעו יחד. אבל כשהאחת קדמה לשניה, תעבור תחילה, אע"פ שאינה טעונה.

התבו"ש (שם, סי' טז סע' ט) הוסיף, שאם שניהם רוצים לשחוט בו ביום, ובאו לב"ד, הב"ד ישקול למי נחוץ יותר, ויתן לו את הזכות לשחוט באותו יום, ואם שניהם שווים, יכריעו ע"פ גורל. דבריו הובאו בפמ"ג (יו"ד סי' טז משב"ז סק"ט).

והנה, אע"פ שנידונו אינו עוסק בדין קדימה, אלא במקרה בו שני דיירי בניין מעוניינים בדבר שמתאים רק לאדם אחד, ובנידון זה, מי שזוכה, זוכה לגמרי, ומי שנדחה, נדחה לצמיתות, מ"מ ניתן ללמוד מהסוגיות דלעיל, וזאת ע"פ הגמ' בכתובות (דף כח א) שדנה בזוג שמתגרשים, והאחד צריך לצאת מהדיירה, "מי נדחה מפני מי", מי יצא מן הבית. והמסקנה שהאשה נדחית, שטלטול האיש קשה מטלטול האשה. ע"כ. ובשער משפט (סי' קעא ס"ק ד) ביאר זאת ע"פ הברייתא של שתי ספינות, וכתב שזו "סברה מועטת" שכל פיה מכריעים במקרים כאלה. וכיו"ב בשו"ת צמח יהודה (רי"י סגל, ח"ה סי' כט), וכיו"ב כתב הנצי"ב (דלעיל עיי"ש). הרי שאפשר ללמוד מדין "שתי ספינות", לא רק לגבי דיני קדימה, אלא גם לנידון בו האחד יזכה והשני יידחה לגמרי. הסברה בזה כנראה, כיון ששני הנידונים עוסקים במצב בו צריכים להכריע בין שניים, את מי להעדיף, ואין בדבר הלכה פסוקה, לכן הולכים אחר "צדק של פשרה", ואין חילוק בין דחייה לשעה לבין דחייה מוחלטת.

והנה, מבואר ברמ"א (ח"מ סי' קנד סע' ג) שכששני שכנים רוצים לפתוח פתח, זה מול זה, והאחד נהנה, והשני לא חסר, כופין את השני שלא יפתח, כדי לאפשר לראשון לפתוח. עכ"ל. ויל"ע מה הדין כשיש לשניהם צורך בפתח, אולם אינו שווה, אלא לאחד נחוץ מאוד ולשני פחות.

א. שנינו בר"ה (כג): כיצד בודקים את העדים, זוג שבא ראשון בודקים אותו ראשון, ומכניסים את הגדול שבהם ואומרים לו כיצד ראית את הלבנה וכו'. ויש לדקדק בלשון המשנה, דלענין ההקדמה בין זוגות העדים מקדימים את הזוג שבא ראשון, אולם בזוג עצמו אין מקדימין את מי שבא ראשון אלא את הגדול שבהם, ומשמע אף אם בא אחר הקטן. וצ"ב אמאי לא נקדים את העד שבא ראשון אף שהוא קטן וכמו שמקדימים את הזוג שבא ראשון אף שהם קטנים מהעדים שבאו אחריהם. ואין לומר דכיון שהם זוג ע"כ שבאו יחד, דהרי אף כאשר הגיע כל עד בפנ"ע מצריפים אותם להיות זוג לעדות, וא"כ עכ"פ בכה"ג ה"ל לאקדומי לעד שבא ראשון מתוך השניים. וכן ילה"ק בהיפוך דאם מעלת גדול עדיפה, היינו צריכים להקדים מתוך כל העדים שבאו את השניים שגדולים מכולם.

ויתכן לומר, דהרי כשיש כמה זוגות עדים שראו את החודש, ב"ד קובעים את קידוש החודש ע"פ הזוג הראשון שמעידים בפני ב"ד שראו את הלבנה, ואת שאר העדים שואלים רק ראשי דברים כדי שלא יצאו בפחי נפש. ולכן הזוג שבא ראשון יש להם את הזכות שע"פ עדותם הקידוש ואינו בדין שאחרים שבאו אחריהם יעידו לפנייהם אף שהם יותר חשובים, דאין כאן רק ענין של הקדמה, אלא זכות והפסד, משא"כ באותו זוג שנכנסים ראשונים, שכאן יש ענין להקדים את הגדול, דהכא ענין של הקדמה בעלמא [אמנם יש לדחות דסו"ס כיון שכולם מעידים, קידוה"ח נקבע ע"י כולם. אך נראה שא"א לסמוך על שאר העדויות כיון ששואלים אותם רק ראשי דברים ולא חקרו אותם כהוגן. ואכן יש שהקשו על תרוץ זה דא"א לומר דצריך להקדים את הזוג הראשון מפני שעל פיהם נקבע קידוה"ח דהרי דרש"י אתם אפי' מוטעין, אפי' מזידין, וא"כ הקביעות אינה על פיהם אלא החלטה של ב"ד. אבל י"ל דעכ"פ מצוה יש כאן דהרי המצוה היא לקדם ע"פ ראיית העדים, ועיקר המצוה מתקיימת בזוג הראשון דכל שאר העדים אינם נצרכים ועדותם לא מעלה ולא מורדת].

העולה מהנ"ל דמעלת גדול קיימת רק לענין קדימה בעלמא, אבל כשאחד זוכה והשאר לא יש להקדים את מי שבא ראשון על פני הגדול.

ב. עוד יש לעיין איזו זכות זכה במה שהגיע ראשון ומדוע זה מחייב את הב"ד לקבל אותו קודם, ויתכן שזו תקנת חכמים מפני השלום.

אך נראה להביא מקור לזה מהא דילפינן בסנהדרין ח. מקרא דכקטון כגדול תשמעון- שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. ומבואר בזה דדין שבא ראשון לפני הדיינים צריך להקדימו. ומהתם ילפי' דה"ה שצריך להקדים את העדים שבאו ראשונים, ולפ"ז הוא דין דאורייתא להקדימם.

אמנם זה אינו, דהרי התם מבואר דאם בא לפנייהם דין של ת"ח צריך להקדימו אפי' אם בא לבסוף, וא"כ אף כאן היינו צריכים להקדים את העדים שהם ת"ח אפי' שבאו אחרונים.

אכן לפמשנת לעיל לא קשיא, דלגבי שנים שבאו לדון בב"ד, ידונו לבסוף את כולם והנידון הוא רק לגבי סדר הקדימה את מי להקדים ובזה יש להקדים את הראשון ואת הת"ח, אבל הכא בעדות על קידוה"ח אם נקדים את השני או את הת"ח הקידוש יקבע רק על פיו ובזה אין דין להקדימו.

אמנם שמעתי להעיר דיתכן שזה דווקא בדיני ממונות שבאים לפני ב"ד, דב"ד יש להם שיעבוד לציבור לדונם, ולכן מי שמגיע קודם יש לו זכות קדימה, משא"כ בעדות על קידוה"ח דזו מצוה של הב"ד לא שייך בזה זכות קדימה, ויל"ע בזה.

ג. ויש לדון להיכן העדים צריכים להגיע בשביל שיחשב שבאו ראשונים, האם לב"ד, או לחצר גדולה שהיתה בירושלים ובית יעזק היתה נקראת ששם היו מתאספים העדים. (ועי' ברמב"ם הל' קידוה"ח ב, דמשמע שאף בימות החול היו מתאספים שם.) [וכן יש להסתפק בהא דמקדימים את הגדול שבהם האם הגדול בשנים או הגדול בחכמה. ועי' בב"ב קכ. בישיבה הלך אחר החכמה, ולכא"ה הכא דמי לישיבה].

ד. עוד מצינו ברשב"ם בב"ב קכ. שכתב דבנות צלפחד, נישאו לפי סדר גדלותן בשנים דכתיב לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה, וכן מבואר בתוספות בקידושין נב. ד"ה והילכתא. [ואמנם פסוק זה הוא מדברי לבן אבל כנראה שהרשב"ם למד דאחר שנכתב בתורה כך הוא הדין.] והביאו הב"ח להל' ביו"ד סו"ס רמ"ד אף לענין קדימת נישואי האחים.

ונראה שגם כאן רואים בתורה שיש זכות קדימה למי שהגיע קודם, וה"נ הבכירה הגיעה לגיל נישואין לפני הצעירה ולכן יש להקדימה- להשיאה לפני הצעירה.

ולפ"ז אם בתחילה הבכירה לא רצתה עדיין להנשא והצעירה כבר רוצה להנשא אף אם א"כ גם הבכירה תרצה להנשא יש להקדים את הצעירה משום שעמדה בתור לנישואין לפנייה.

אמנם יתכן דהטעם להקדים את הבכירה א"ז משום שקדמה לה אלא משום שהצעירה צריכה לכבדה [לתת לה להינשא קודם. אבל אין זה נראה, דהא הוא דין על האב שלא להקדים את הצעירה לפני הבכירה, כמב' בתוס' בקידושין ה"ל, והאב אינו צריך לכבד את הבכירה יותר מהצעירה].

מקור דין הקדמה לפי תור

כתיב בפר' דברים (א, יז) "לא תכירו פנים במשפט **כקטן כגדל תשמעון**" ופירש"י - שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון, ע"כ. והוא עפ"י הגמ' בסנהדרין (ח). כקטן כגדול תשמעון, אמר ריש לקיש שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, למאי הלכתא אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה פשיטא אלא לאקדומיה. ופירש"י אם בא לפניך דין של פרוטה, וחזר ובא דין אחר של מנה, הקודם לפניך הקדם לחתוך. [ועי' במהרש"א בביאור ההו"א להקדים את דין המנה].

ונפסק בשו"ע חו"מ סי' טו ס"א - צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחילה. אבל צריך להקדים דין של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף.

אכן כ' הסמ"ע שם (ס"א) דלא בביאה לבית דין תחילה תליא מילתא, אלא משעה שהעמיד עצמו לפני הדיין, והדיין הכין את עצמו לשמוע טענתו, זהו נקרא בא לפניו תחילה. [והביאו הנתה"מ]. וטעם הענין ביאר האו"ת (אורים טו, ג). דמה דאין להקדים דין שבא לפניו מאוחר נלמד מקרא כקטן כגדול **תשמעון**, דאם שמע תחילה משפט קטן, לא יקדים לו משפט גדול שיבוא אחריו.

כלומר שהקובע בתור הוא לפי תחילת הדין, ולא לפי מי שנכנס ראשון לבית הדין. [ובציץ אליעזר (חי"ח סט) נקט דה"ה לגבי תור אצל רופא וכדו', שאין זכות קדימה למי שהגיע לפני שבא הרופא, אלא התור מתחיל כשהרופא מגיע ומתכוון לטפל בחולים]. אכן האו"ת שם כ' דכל זמן שלא שמעו אמנם אין בו איסור **מדאורייתא** להקדים המאוחר, אבל **מדרבנן** גם בזה יש להקדים הראשון ועוד תנאי בהקדמת הראשון מצינו ברדב"ז (על הר"מ סנהדרין כ'), דמסתברא שאם הדין של פרוטה צריך עיון ומתון, ואותו של מאה מנה פשוט הוא, יש להקדים את השני לפני הראשון.

מ"מ אף אם אין הכרח ומקור מדיני הקדמה בבי"ד, מ"מ כיון שכך מנהג העולם הוא מחייב גם מצד הדין, וכמ"ש באיה"ש (דברים) בשם החזו"א שהעוקף תור פורץ גדרו של עולם.

צדק צדק תרדוף - דיני קדימה

בסנהדרין (לב): תניא צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד **לפשרה**, כיצד שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה אם עוברות שתייהן טובעות בזה אחר זה שתייהן עוברות. הא כיצד טעונה ושאינה טעונה תידחה שאינה טעונה מפני טעונה קרובה ושאינה קרובה תידחה קרובה מפני שאינה קרובה היו שתייהן קרובות שתייהן רחוקות הטל פשרה ביניהן ומעלות שכר זו לזו.

וביאר המאירי שיש דברים שאין מדת הדין שולטת בהם ואתה צריך לחזר בהם אחר מה שראוי יותר ולהכריע את האחד למה שאין מדת הדין מחייבתו דרך פשרא ומדה מעולה... וכן כל כיוצא בה כל שאנו רואים **שיכול לסבול העקוב ביותר ידחה מפני חברו**, וכן בריא מפני חולה וכל כיו"ב, אף לענין הדין אמרו שאם היו לפני הדיין הרבה בעלי דינים מקדימין יתום לאלמנה ואלמנה לת"ח ות"ח לעם הארץ... ואם הכל שוה **מקדימין לקודם**.

ועי' ביד רמה בסנהדרין שם, שהכלל הוא דמי שטירחו מועט מחבירו ונוח לו להתעכב יתר מחבירו הוא נדחה מפני חברו.

קדימת הראשון בעולם

עי' בשו"ע יו"ד סי' שנד ובש"ר שם, שכשיש שני מתים, מוציאים את אותו שמת ראשון ואח"כ מוציאים השני [אא"כ הוא ת"ח שקודם], ויסודו במס' שמחות פי"א ה"א.

אמנם יעוי' בפת"ש שם דהטעם הוא משום דחיוב הקבורה חל בשעת המיתה והתחייבו בקבורת הראשון טרם מיתת השני. וא"כ אינו משום תור. [ועי' ש' עוד טעם דג"כ אינו שייך לנד"ד].

אכן הר"ן (בסוף חי' מו"ק דיני קבורה) הביא את הברייתא הנ"ל ממס' שמחות, וכ' דמהכא שמעינן שאם יש שני תינוקות או ג' למול ביום אחד **שהנולד תחלה מלין תחלה** משום דביאתו לעולם כיצאיתו.

וכ"כ בשו"ת הלכות קטנות (ח"א רמח) וז"ל, שאלה יצא העם ולקטו שתי תינוקות העומדים לימול אם יש להם דין קדימה. תשובה איזה שנולד ראשון נימול ראשון.

ועי' אליה רבה (או"ח קלו) בדיני קדימה בעליה לתורה, שאם יש ב' אבות לתינוקות שנולדו, מי שנולד ראשון יזכה ראשון, שכבר זכה במצוה קודם חבירו, שכן המנהג דמי שנולד ראשון נמול ראשון.

אולם המהר"ם חביב בשו"ת קול גדול (סי' ל) כ' לגבי ב' תינוקות הצריכים למול, שבן ת"ח קודם, אבל להקדים למול את הנולד תחילה "לא מסתברא, דמה לנו בלידה אחר שמצות מילה באים עליהם כאחת דביום השמיני ימול, ומפני שנולד ראשון לא קדם אליו החיוב".

והביא ראה מהמשנה בזבחים (פ"י מ"ו) ששלמים של אמש קודמים לשלמים של היום, ופי' התוס' הטעם מפני שהיתר אכילתם רק עד הלילה, הרי שלולא טעם זה, אינם קודמים אע"פ שחיוב אכילתם קדם.

וכ"כ בברית אברהם (או"ח יד) שבב' מילות בזמנן אין שום סברא להקדים את הנולד ראשון, כיון שחיוב המצוה חל על שניהם בבת אחת. אמנם מסיק דמה שנהגו להביא תחילה לביהכ"נ את התינוק שנולד ראשון, אפשר שהוא כדי שלא תתעורר קנאה ומחלוקת, והיא תקנה דלא ליתי לאינצויי כעין המב' בסנהדרין יט. עי"ש. [והובא בקיצור בפת"ש רס"ה סק"ט].

קדימת תלמיד חכם

בשו"ע חו"מ סי' טו ס"א - צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחילה. אבל צריך להקדים דין של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף. [וכן לענין קבורת ב' מתים שכ' השו"ע (יו"ד שנד) שהראשון קודם, מפורש שם שאם השני הוא ת"ח יש להקדימו]. ולפי"ז במקום שיש תור ובא ת"ח צריך להקדימו לראש התור.

ומקור הדין בשבועות (ל) תני רב יוסף בצדק תשפוט עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה, ופי' רש"י אם באו שני דינים לפניך ואחד מהם של תלמידי חכמים הוי פוסק אותו תחלה ופטור אותו מלפניך. ועי' בגדרים (סב). אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שרו לי תיגרא ברישא.

ובגמ' בשבועות מיייתי מעשה דרב עולא בריה דרב עילאי הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן, שלח ליה רב יוסף עולא חברנו עמית בתורה ובמצות, אמר למאי שלח לי לחנופי ליה, הדר אמר למישרא בתיגריה. ופירש"י כנ"ל, שאם בא דין אחר לפני אפסוק את זה תחלה.

אך עי' בתוס' שם [בפי' הא'] דהוא רק כשבאו שני דינים בבת אחת, דאם בא דין אחד תחלה צריך להקדימו כדאמרין בסנהדרין כקטן כגדול תשמעון. ומב' דס"ל שדין שבא ראשון קודם אף לת"ח. אמנם בפי' הב' כ' התוס' אי נמי עשה דכבוד התורה עדיף, והיינו שת"ח קודם גם כשבא אחרון. וכמ"ש בשו"ע הנ"ל.

ועי' ביו"ד סי' רמד ס"י שבישיבה של דין או של תורה, חכם קודם לזקן, אבל במשתה או נישואין, זקן מופלג קודם להושיבו בראש. [ואם הזקן אינו מופלג בזקנה, החכם קודם לו בכל מקום. וכן אם החכם אינו מופלג בחכמה הזקן קודם].

קדימת הגדול בשידוכים

כ' הרשב"ם בב"ב (קכ). כשנישאו בנות צלפחד מנאן הכתוב דרך גדולתן דכתיב ותהינה מחלה תרצה חגלה ומלכה ונועה בנות צלפחד לבני דודיהן לנשים ומסתבר דכך נולדו **דכתיב לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה**.

ועי' רש"י ס"פ מסעי שבנות צלפחד נישאו לפי גדולתן, וכ' על זה החת"ס (ליקוטים קובץ תשו"ה) שהוא דבר מפורש בתורה כפירש"י, "להורות נתן קיום וחיוזק למנהג שקודם מתן תורה שלא לתת הצעירה לפני הבכירה".

וכ"כ התוס' בקידושין (גב). שהמקדש בת של פלוני ולא הזכיר שמה, יש לנו לומר דקידש הגדולה משום דלא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה. והו"ד בב"י אה"ע סי' לז (טז).

ועי' ב"ח יו"ד רמד (יג) שאין להקדים נישואי אח קטן לאחיו הגדול, אפילו אם הצעיר גדול בחכמה, וראיתו מדברי הרשב"ם.

אך בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' קלו) הביא את דברי הרשב"ם וכ' שאיסור זה אינו רק בכלל נישואין ודרך ארץ. וכע"ז כ' בערוה"ש (אה"ע לז, מז) שאין דרך בני אדם להשיא הצעירה לפני הבכירה ולכן אמר כן. וכ"כ בשו"ת אפרקסטא דעניא ח"א או"ח סי' לו שהענין בעצם שלא לתת הצעירה לפני הבכירה, הוא מדה מוסרית.

ובתכלת מרדכי עה"ת הק' המהרש"ם אמאי נקטו הרשב"ם והתוס' כלבן ולא כיעקב שרצה לשאת את הצעירה לפני הבכירה. ותי' דכיון שרחל ולאה היו תאומות [כן אי' בסדע"ר פ"ב], ואמנם לאה נולדה קודם, אך רחל ראשונה ליצירה, וסבר יעקב שהגדלות לפי היצירה.

ובלקט יושר (ח"א עמ' קיז ענין ב) כ' שלבן אע"פ שהוא רשע מ"מ אמר ליעקב לא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה, ויעקב לא השיב לו תשובה, אלא ע"כ **הדין עם לבן**. ועי' באוה"ח פר' ויצא.

אך למעשה נקט באגרות משה (אה"ע ח"ב א) דאף לכתחלה יכול אח צעיר לישא לפני אחיו הגדול, כי הרי הוא מחוייב לישא אשה ואיך שייך שיתבטל מחיובו מחמת שאחיו הגדול לא מקיים אע"פ שאנוס. וכ' דאין ראה מהב"ח הנ"ל, דשם מדובר ששניהם כבר השתדכו ושניהם עומדים לעשות נישואין, שאז יש להקדים את נישואי הגדול, עיי"ש. וכ"כ המנח"י (ח"ח קכה) דהמנהג הנ"ל הוא רק מהל' דרך ארץ ולכן חיוב האח הצעיר לישא דוחה מנהג זה, ועי' ציץ אליעזר (חכ"ב נב) ודברי יציב (אה"ע ט) ומשנה הלכות (ח"ט רמב).

קול התור נשמע בארצנו

מקור המילה "תור" במשמעות של המתנה לקבלת דבר מה, הוא מהמקרא במגילת אסתר "ובהגיע תור נערה ונערה", "ובהגיע תור אסתר".

אכן גם למשמעות תור כהגעת זמן מצאנו מקור, בפס' בשיר השירים (ב, יב) "הנציגים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו". וכתב רש"י שם קול התור - קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים.

ויש לפרש בזה מה דא' במדרש (פסיקתא זוטריתא שה"ש ב, ר' ברכה בשם ר' יצחק אמר הניציגים נראו בארץ אלו ד' חרשים, אליהו כהן צדק, ומלכי צדק, ומלך המשיח, ומשוח מלחמה. עת הזמיר הגיע - לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים. וקול התור - קול ביאת הישועה.

כלומר שתיבת 'תור' משמעה ביאת הישועה,

על שם שאליה קיונו וציפינו, "כי

לישועתך קיונו כל היום".

« המשך מעמ' 1:

חיוב השמירה על התור

מדת הדין מחייבתנו דרך פשרה ומדה מעולה, והדרך המעולה בזה היא שמי שטרם והגיע ראשון יש לו זכות שיקבל שירות ראשון, ואין האחר ראוי לעקפו וליטול ממנו זכות זו. [ועי' בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' סט דמסיק כ"ל, אמנם מה שכתב שהתור מתחיל עם הופעת הרופא בקליניקה. אינו מובן דלמש"נ הרי מעיקר הדין אין מושג של תור, ולפי מנהג העולם כדי שלא יתקוטטו, המנהג שמי שהגיע קודם למרפאה הוא קודם, ואינו תלוי בזמן הופעת הרופא].

ובכלל ענין שמירה על התור, לא רק שאינו ראוי לעקוף את תורו של מי שהגיע לפניו, אלא הוא הדין שאינו ראוי לתת לחבירו שעומד כבר בתור את ענינו כדי שיטפל בהם יחד עם שלו, שהרי על ידי זה הוא כעוקף את עצם התור, דמה לי מקדים את עצמו מה לי מקדים את עניינו. אמנם אם המנהג שאין מקפידים בדבר, הכל הולך אחר המנהג. כפי ששמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, שהרי כל עיקר הדין הוא מחמת המנהג וכנ"ל. [ויל"ע באופן שמוסיף מוצרים משלו על של חברו העומד בתור בחנות, ואח"כ מתחשבן עימו, שמה מכיון שהוא תשלום אחד וחברו ממילא משלם, לא נחשב שהקדים את ענייניו על פני הממתנים בתור].

כל הנ"ל לפי המתבאר שאין בזה איסור אלא מנהג ותקנה, וכדעת הגריש"א והצי"א. אמנם בשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' שיח, נקט דאין המחייב רק מחמת מנהג, אלא זהו ענף מאיסור גזל, שדיני התורה בענייני ממונות היינו כפי השכל והסברא, ופשיטא שקיום הצדק הוא בשמירה על התורה, ולכן הוא בכלל ועשית משפט וצדק והמשנה הוא בגדר גזל, עכ"ל. וכ"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ג סי' שנה שהוא לתא דגזל כיון שגורם לחברו הפסד זמן וממילא גם הפסד ממון, והרי גזל אסור אף בגרמא. [ועי' בספרנו פסקי המשפט סי' ער"ב].

היתכן לחברות או פרט
קובעי
עיתים

מחפש חברותא?

השאר הודעה ברורה בטל':

072-23456-13

או בכתובת: t0722345613@gmail.com

פנינים מליכא דעימקא

בקטן כגדל תשמעון

דיין שאינו גבה רוח הוא נזקק לדבר קטן כגדול כמו שנאמר "כקטן כגדול תשמעון", לאפוקי כל גס רוח אינו נזקק לדבר קטן. ומזה הטעם המשיל בעל המדרש (ילקוט"ש שופטים תתקצ) את המשפט לפרדס חביב, כי כל פרדס אין בעל הפרדס מגלה איזו נטיעה משובחת יותר מחברתה, כדי שיהיו הכל מתעסקין בכל הנטיעות בשווה, וזהו ממש ענין "כקטן כגדול תשמעון", וזה פירוש יקר.

כלי יקר (פר' משפטים)

בקטן כגדול

פי' רש"י שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. הנה לולא פסוק זה שמלמדנו שצריך להקדים את דינו של הבא ראשון, לכאורה לא היינו יודעים דין זה אפילו כשבאים אנשים עם דין שווה, וא"כ נתחדש כאן דין שצריך להקדים את הבא ראשון. ובשאר דברים יל"ע אם צריך להקדים את העומד ראשון בתור. ואמרו שהגר"ש גרינמן שאל את החזו"א איזה איסור עובר המקדים את העומדים לפניו בתור, וענה לו שהוא פורץ גדרו של עולם.

אילת השחר (פר' דברים)

ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו

אפשר לרמוז "שמוע בין אחיכם" אף פתחו בדינא, "ושפטתם צדק" כמו בצדק תשפוט את עמיתך דצריך להקדים לת"ח, וז"ש "בין איש" שהוא צדיק כמש"ל, והוא אדון כמו איש סוכו וכיוצא, והת"ח הוא אדון איש על העדה ולכך צריך להקדימו, אפי' פתחו. ולא מיבעיא ת"ח אלא "ובין אחיו" - כלומר קרובו כמו 'אנשים אחים אנחנו', דקרובו של ת"ח יש לו קדימה אפי' פתחו, ואח"כ "בין גרו" - שאר העם. אבל כל שאינו ת"ח או קרובו "לא תכירו פנים במשפט כקטון כגדול" דמהכא דרשו להקדים דין שבא ראשון.

פני דוד לחיד"א

נושאי הגליונות הבאים אי"ה

ואתחנן - הרהור כדיבור
ראה - כבוד הספרים
שופטים - חנוכת בית

ד"ת [עד 700 מילים]

יתקבלו בצירוף שם מלא

בדוא"ל: a740700@gmail.com

באותו שבוע, עד יום שלישי בלילה

« המשך מעמ' 1:

זכויות הממתין בתור

במתנו"ע שלא באו לעולם בתחילת זמן המתנתו. ולפי"ז יש ללמוד כי רשאי הלוקח להוסיף מצרך נוסף לאחר עמידתו בתור. עוד למדנו דמיו למתנו"ע שאסור לבעה"ב לסייע לעני אחר סיוע כ"ש וה"נ אין זכות קדימה לקונה פריט בודד. (והנה במתנו"ע איכא ג' זמנים ביום לחלוקה וכתב הרמב"ם פ"ב ממתנו"ע יז עני שבא בלא זמן זה אין מניחין אותו ליטול. בכדי שלא יבטלו העניים להמתין זמן רב. ואולי לפי"ז לפני זמן החלוקה לא מועיל תפיסת תור וכן לפני זמן פתיחת הקופה. וי"ל) ואם כנים אנחנו אין כאן טענה מה דעלך שני כיון דהקודם זוכה ושליו הוא וכשם שאין דורשין מהעשיר ליתן את שלו.

והנה בר"ה כג: תנן כיצד בודקין את העדים זוג שבא ראשון מכניסין אותו ראשון. ויל"ב מקמ"ל כיון דכן מנהג קבוע בכ"מ. ונראה דזכות הקדימה הוא ביחס לממתנין אף המוכר אינו משועבד לכך ויכול למכור לכל מי שירצה והכא ילפי' חייב על ב"ד להקדים. ובזה מיושב דברי הכוכבי אור דאף מי שהקדים לבא למשפט הקב"ה מקדים את מי שימצא חן לפניו. ומה"ט נמי א"א להוכיח מדברי הרדב"ז להקדים דיון פשוט דהתם אינו מזכויות הממתנין רק יכול הדיין הרואה לפניו יושר בהרווחות זמן להקדים את הפשוט תחילה. ולפי"ז אין להוכיח מהא דהדיין אינו חייב להקדים את מי שהגיע תחילה לבי"ד רק לאחר שמיעתו דעומד לפניו וכמ"ש הדרישה דלפי' לה מדכ' כקטן כגדול תשמעון דתלוי בעומד לפניו דהיינו ממצות הדיין על אף זכות המקדים אך כאשר הנדון בין הממתנין לנסיעה ציבורית כל הקודם זכה. אא"כ נעשה כזוטו של ים דודאי מייאש.

« המשך מעמ' 2:

קדימה בין שכנים ב"חלל" שבבנין

הנתיב"מ (שם ביאורים ס"ק ו) כתב שאם אחד חסר מעט והאחד הרבה, נראה דאם זה משלים לו החיסרון המועט בפניו כספי, דכופין אותו עמ"ס. למדנו שכששנים מעוניינים בדבר אחד, וזכאותם שווה, יש דין קדימה לזה שדבר נחוץ לו יותר, תמורת פיצוי כספי שיפצה את השני. לאור זאת, כשיש "חלל" סמוך לבניין מגורים, ושני דיירים שזכאותם שווה מעוניינים לבנות שם חדר, ויש מקום רק לחדר אחד, צדק הפשרה בזה, לתת למי שנחוץ לו יותר, ולדחות את האחר תמורת פיצוי כספי.

אמנם עפמ"ש"כ התב"ש דלעיל, שאם האחד הקדים, הוא קודם, אף כשצורכי השני מרובים, י"ל שאם דייר התחיל בתהליכים רשמיים לממוש רצונו לבנות בחלל הסמוך לביתו, כגון שהגיש בקשה לעיריה לאישור בנייה, ואח"כ הגיע שכן חדש שג"כ רוצה לבנות בחלל, וצרכי משפחתו מרובים מאשר הראשון, לא יוכל לדחות את הראשון, כיון שהראשון קדם לו.

לקבלת הגליון

בדוא"ל בקביעות, בכל ערש"ק
יש לשלוח בקשה לכתובת:

a740700@gmail.com

תרומות לעומקא דפרשה

בנדרים פלוס - עומקא דפרשה

או בנדרים פון 03-76-30-585 שלוחה 74